سال ۱ – شماره ۳– بهار ۱۴۰۵
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۳۰
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۲۲
صفحات: ۶۳-۳۷

فصلنامهٔ مطالعات دیپلماتیک ایران

Vol 1 - No 3 -Spiring 2026
Reseived Date: 2026/02/19
Accept Date: 2026/05/12
PP: 37-63

مطالعه تطبیقی امکان‌سنجی ویزای ابتکاری مشترک در بریکس و سازمان همکاری شانگهای

رقیه کرامتی نیا[۱]

چکیده:

این پژوهش با تأکید بر نقش تسهیل جابه‌جایی فرامرزی در همگرایی منطقه‌ای، به بررسی امکان‌سنجی ویزای مشترک در بریکس و سازمان همکاری شانگهای می‌پردازد. پرسش اصلی این است که چه عواملی امکان‌سنجی این طرح را فراهم یا محدود می‌کنند؟ چارچوب نظری بر اصل همگونی در نظریه ارتباطات مبتنی بوده و فرضیه این است که هر چه همگونی میان اعضا بیشتر باشد، امکان توافق بر ویزای مشترک افزایش می‌یابد. در این راستا، چندین شاخص از جمله شاخص‌های مهم اقتصادی، سیاسی و همچنین و توافقات دوجانبه لغو ویزا با روش تطبیقی -کمی بررسی شد. یافته‌ها نشان می‌دهد سازمان همکاری شانگهای به‌دلیل همگونی سیاسی نسبی و پیوستگی جغرافیایی، ظرفیت بیشتری برای ویزای مشترک دارد. بریکس نیز به دلیل همگونی نسبی در برخی شاخص‌ها، از ظرفیت لازم برای تحقق این امر برخوردار است. در نهایت، مقاله طرح پایلوت «شانیکس» را برای اعضای مشترک (چین، هند، روسیه و ایران) به منزله گام نخست و عملیاتی امکان‌پذیر معرفی می‌کند.

واژگان کلیدی: بریکس، سازمان همکاری شانگهای، همگرایی منطقه‌ای، توسعه، حذف روادید، روادید مشترک.

[۱]- دکتری مطالعات روسیه، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران

rkeramatinia@ut.ac.ir

مقدمه

با جهانی‌شدن و درهم‌تنیدگی منافع کشورها، همگرایی منطقه‌ای به منزله یکی از راهبردهای کلیدی توسعه، مورد توجه کشورها و نهادهای بین‌المللی قرار گرفته است. در این میان، تسهیل جابه‌جایی فرامرزی افراد نه تنها به منزله ابزاری برای ارتقای همکاری‌های اقتصادی، بلکه به منزله محرکی برای تقویت پیوندهای نهادی و فرهنگی میان کشورها شناخته می‌شود. یکی از جلوه‌های این تسهیل، طراحی نظام‌های ویزای مشترک میان اعضای نهادهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است که می‌تواند به افزایش تعاملات چندجانبه در حوزه‌های مختلف از جمله افزایش گردشگری، تجارت، آموزش و همکاری‌های فناورانه میان اعضا بیانجامد. در این رابطه، تجربه موفق اتحادیه اروپا در اجرای نظام ویزای شنگن، الگویی الهام‌بخش برای سایر بلوک‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به شمار می‌رود.

با درنظرگرفتن این کارکردها و اهمیت این موضوع در توسعه مناسبات اقتصادی، نوشتار حاضر به طرح امکان‌سنجی ایجاد یک نظام ویزای مشترک میان کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای و همچنین بریکس به‌عنوان دو بلوک مهم سیاسی و اقتصادی در جهان می‌پردازد و سعی دارد به این پرسش اصلی پاسخ دهد که چه عوامل و شاخص‌هایی امکان طراحی یک نظام ویزای مشترک میان کشورهای عضو گروه بریکس و سازمان همکاری شانگهای را فراهم یا محدود می‌کنند؟ این پرسش، نقطه آغاز این پژوهش است و هدف آن نه تجویز یا توصیه اجرای طرح، بلکه بررسی ابعاد نظری، تجربی و اجرایی آن در قالب یک مطالعه تطبیقی است. در پاسخ به این پرسش این فرضیه طرح شده است که هر چه همگونی میان اعضای این دو نهاد بیشتر باشد، امکان توافق بر ویزای مشترک افزایش می‌یابد.

شایان ذکر است در یکی دو سال اخیر، توجه به امر گردشگری مورد توجه اعضای دو نهاد مهم منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای یعنی سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس نیز قرار گرفته است. سازمان همکاری شانگهای در چارچوب «برنامه اقدام مشترک گردشگری ۲۰۲۴-۲۰۲۵»[۱] به بررسی امکان کاهش محدودیت‌های ویزایی میان اعضا پرداخته است. از سوی دیگر، تأسیس پلتفرم «توریسم بریکس»[۲] و همچنین تصویب بیانیه‌های مشترک وزرای گردشگری بریکس، با تاکید بر نقش راهبردی گردشگری در توسعه اقتصادی و فرهنگی گام‌هایی هرچند کوچک اما حائز اهمیت در این رابطه هستند. با این حال، اقدامات کنونی عمدتاً در سطح توافق‌های دوجانبه یا تسهیل‌های محدود باقی مانده‌اند و هنوز تا تحقق یک نظام یکپارچه ویزایی، مشابه شنگن، فاصله زیادی وجود دارد.

روش پژوهش در این نوشتار ترکیبی (کمی و کیفی) است و گردآوری منابع نیز با اتکا به منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی، شامل شاخص‌های جهانی، داده‌های مراجع آماری معتبر، مقالات علمی مرتبط انجام شده است. چارچوب

۱- План совместных действий в сфере туризма на 2024-2025 годы.

۲- BRICS Tourism

نظری این مقاله نیز بر مبنای نظریه ارتباطات از نظریه‌های کلاسیک منطقه‌گرایی است که بر نقش ارتباطات و تعاملات بر همگرایی میان کشورها تأکید دارد. همچنین، به تعریف مفهوم «آزادسازی ویزا» به منزله یکی از ابزارهای عملیاتی این همگرایی اشاره خواهد شد. علاوه بر این با توجه به ارائه تجربیات مشابه در سایر مناطق مانند اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آسه‌آن) و شورای همکاری خلیج فارس، این مناطق با یکدیگر مقایسه می‌شوند.

گفتنی است با توجه به عضویت ایران در هر دو نهاد بریکس و سازمان همکاری شانگهای، بررسی امکان طراحی یک نظام ویزای مشترک، از منظر منافع ملی حائز اهمیت است و می‌تواند بستری برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های دیپلماتیک، اقتصادی و فناورانه کشور فراهم آورد. با این حال، همان‌گونه که هر ابتکار منطقه‌ای با فرصت‌ها و چالش‌هایی همراه است، اجرای چنین طرحی نیز مستلزم بررسی دقیق ملاحظات امنیتی، حقوقی، فناورانه و نهادی خواهد بود. از این‌رو، تاکید می‌شود هدف این مقاله نه تجویز یا توصیه اجرای طرح، بلکه شناسایی پیشران‌ها و پسران‌های پیش‌روی عملیاتی شدن این ابتکار و در نهایت ارزیابی امکان‌پذیری اولیه اجرای آن در چارچوب سازمان همکاری شانگهای و همچنین بریکس است. از این رو، این نوشتار فتح بابی است که می‌تواند زمینه‌ساز پژوهش‌های تخصصی‌تر در آینده باشد و به غنای ادبیات منطقه‌گرایی و سیاست‌گذاری ویزایی در جهان جنوب یاری رساند.

همچنین، نوشتار حاضر ایده نوآورانه «ویزای شانیکس» (ترکیبی از شانگهای و بریکس) را مطرح کرده و امکان‌سنجی طراحی یک نظام ویزای مشترک و تلفیقی میان کشورهای عضو گروه بریکس و سازمان همکاری شانگهای را پیشنهاد می‌دهد. این طرح با هدف جایگزینی روادید دوجانبه با یک سازوکار واحد، می‌تواند به‌ویژه در میان چهار کشور عضو مشترک این دو نهاد یعنی چین، روسیه، هند و ایران به صورت آزمایشی اجرا شود و زمینه‌ساز تعمیق تعاملات چندبعدی، ارتقای همگرایی منطقه‌ای و بهره‌برداری از ظرفیت‌های اقتصادی، فرهنگی و گردشگری مشترک گردد. در این میان، ایران نیز با ایفای نقش فعال در طراحی و اجرای این ابتکار، می‌تواند از منافع ژئوپلیتیکی، اقتصادی و دیپلماتیک قابل‌توجهی بهره‌مند شود.

چارچوب نظری

نظریه ارتباطات

نظریه ارتباطات، روند همگرایی منطقه‌ای را بر اساس مفاهیمی همچون تبادل اطلاعات، تعاملات ارتباطی و شکل‌گیری اجتماع میان کشورهای یک منطقه تحلیل می‌کند. بر مبنای این نظریه هرچه یک جامعه در مسیر همگرایی و انسجام بیشتر گام بردارد، الگوهای تعامل و مبادله میان اعضای آن تقویت خواهد شد. کارل دویچ[1] به‌عنوان بنیان‌گذار این رهیافت معتقد است که جریان گسترده و مؤثر ارتباطات میان ملت‌ها و دولت‌ها می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری تدریجی

[1] Karl Deutsch

یک جامعه سیاسی جهانی شود. از دیدگاه وی، ارتباطات نقش کلیدی در نزدیک‌سازی جوامع ایفا می‌کند. از این رو، افزایش تعاملات ارتباطی در حوزه‌هایی چون حمل‌ونقل، گردشگری، تجارت و مهاجرت، موجب نزدیکی بیشتر جوامع به یکدیگر می‌شود. این روند، با تقویت همگرایی و گرایش اعضا به همکاری به‌جای منازعه، امکان شکل‌گیری اجتماع امنیتی را فراهم می‌سازد (کولایی و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۰۲- ۱۰۳).

در واقع، نظریه ارتباطات، با تکیه بر منطق هم‌شکلی بر این باور است که افزایش و تراکم مبادلات میان کشورها موجب گسترش همبستگی و در نهایت منجر به همگرایی می‌شود. دویچ، ارتباطات را عامل بنیادین شکل‌گیری سازمان‌ها و جوامع امنیتی می‌داند و معتقد است که تعامل مستمر میان دولت‌ها می‌تواند زمینه‌ساز ادغام سیاسی-اقتصادی شود. وی، چهار شرط ارتباط متقابل، سازگاری عملی ارزش‌ها و هنجارهای مشترک، واکنش‌پذیری متقابل و در نهایت شکل‌گیری نوعی هویت یا وفاداری جمعی را برای پیدایش همگرایی مهم و اساسی می‌داند. طبق این نظریه، میزان همگرایی تابعی از کیفیت مبادلات اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، نظامی و اجتماعی میان واحدهای سیاسی است. بر این اساس عوامل مؤثر بر همگرایی یا واگرایی کشورها شامل عوامل انسانی و فرهنگی نظیر اشتراکات قومی، زبانی، دینی و تجربیات تاریخی؛ عوامل سیاسی و ژئوپلیتیکی همچون شباهت نظام‌های سیاسی، پایبندی به دموکراسی و مسائل مرزی؛ عوامل اقتصادی مانند وابستگی‌های متقابل، مکمل بودن اقتصادی و سیاست‌های تجارت آزاد و همچنین عامل تعادل قدرت است. در مورد عامل اخیر این نکته حائز اهمیت است که وجود توازن قدرت منطقه‌ای موجب اعتماد و همکاری بیشتر می‌شود، زیرا نگرانی از سلطه قدرت‌های بزرگ‌تر کاهش می‌یابد. در مقابل اختلاف شدید قدرت ملی میان کشورهای منطقه می‌تواند همگرایی را تضعیف کند (گل آقایی، ذوقی بارانی، ۱۴۰۲: ۲۱).

با توجه به موارد یادشده در چارچوب نظریه ارتباطات، سیاست‌های ویزا از جمله آزادسازی ویزا یا حذف روادید به‌عنوان یکی از ابزارهای مؤثر در تقویت ارتباطات فرامرزی و تسهیل تعاملات انسانی و اقتصادی میان کشورها شناخته می‌شود. آزادسازی ویزا یک فرآیند دولتی و سیاسی است که به موجب آن یک کشور یا گروهی از کشورها محدودیت‌ها و الزامات ویزای ورود را برای شهروندان یک کشور خاص حذف یا تسهیل می‌کنند. این فرآیند به شهروندان اجازه می‌دهد تا بدون نیاز به درخواست مجوز ورود قبلی، در کشورهایی که ویزای آزاد دارند، سفرهای کوتاه گردشگری، سفرهای تجاری یا سایر اقامت‌های موقت داشته باشند. آزادسازی ویزا ممکن است شامل تسهیل الزامات ویزا، اجازه ورود بدون ویزا برای یک دوره مشخص یا اجازه تردد بدون ویزا برای شهروندان یک کشور خاص در سراسر یک منطقه تعریف شده، مانند اتحادیه اروپا باشد(Cucović, Kryeziu & Berisha, 2023: 4006-4007). به لحاظ عملی، سفر بدون ویزا نه‌تنها از موانع بوروکراتیک و هزینه‌بر درخواست ویزا می‌کاهد، بلکه موجب افزایش تحرک فرامرزی، تبادلات علمی، گردشگری و تعاملات تجاری می‌شود. همچنین، این فرآیند می‌تواند به مشارکت بیشتر شهروندانی بیانجامد که پیش‌تر به‌دلیل دشواری‌های اداری یا مالی از سفر منصرف شده بودند (Hernández i Sagrera, 2014:13).

افزون بر این، سیستم‌های ویزا بر حوزه‌های متعددی از سیاست‌های عمومی، اقتصاد و به طور کلی بر منافع جامعه تأثیر می‌گذارند. این تأثیرات هم از ماهیت سیاست‌های ویزا (به عنوان مثال آیا سیاست ویزا مشوق سرمایه‌گذاری خارجی است یا مانع آن) و هم از کارایی ارائه خدمات (برای مثال مدت زمان لازم برای اخذ انواع مختلف ویزا) ناشی می‌شود. یک سیستم ویزای خوب طراحی و مدیریت شده، از ظرفیت یک کشور برای تقویت تجارت و پیوندهای تجاری بین‌المللی، توسعه و تقویت صنعت گردشگری، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، فعال کردن تحرک بین‌المللی نیروی کار و بهره‌مندی از افزایش همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی پشتیبانی می‌کند و از این نظر با توسعه مرتبط است(IOM, 2019:19).

گولزاو، ماو و زاون (۲۰۱۶)[۱]در مقاله «فضاهای تحرک منطقه‌ای؟ سیاست‌های لغو ویزا و همگرایی منطقه‌ای»[۲]نشان می‌دهند همگرایی منطقه‌ای می‌تواند نقش مؤثری در شکل‌دهی به سیاست‌های لغو ویزا ایفا کند و تا حدی شکاف جهانی در حقوق جابجایی را کاهش دهد. آن‌ها با تحلیل داده‌های روابط ویزا در سال‌های ۱۹۶۹ و ۲۰۱۰ در هشت نهاد منطقه ای، اثبات می‌کنند که هرچه سطح همگرایی اقتصادی و سیاسی میان کشورهای عضو بالاتر و نابرابری‌های داخلی کمتر باشد، احتمال آزادی جابجایی داخلی (سفر بدون ویزا میان اعضا) و استانداردسازی روابط ویزایی خارجی بیشتر است. نمونه‌هایی مانند اتحادیه اروپا، مرکوسور، جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا[۳]و جامعه شرق آفریقا[۴]نشان می‌دهند که در چنین ساختارهایی، شهروندان کشورهای عضو از آزادی رفت‌وآمد بیشتری برخوردارند، در حالی که نهادهایی با تنوع سیاسی- اقتصادی بالا در این زمینه با محدودیت مواجه هستند. نویسندگان مقاله برای بررسی معیارهای همگنی اقتصادی و سیاسی سه شاخص کمی را در نظر گرفته‌اند. تولید ناخالص داخلی سرانه[۵] شاخصی برای سنجش سطح تولید اقتصادی کشورها و نشان‌دهنده توان اقتصادی کلی هر کشور است. برابری قدرت خرید [۶] شاخصی برای مقایسه واقعی‌تر سطح رفاه و قدرت خرید میان کشورها به‌کار رفته و مکمل تولید ناخالص داخلی سرانه است. امتیاز پالیتی۲[۷]شاخصی برای ارزیابی نوع نظام سیاسی کشورهاست که میزان دموکراتیک یا اقتدارگرایانه بودن آن‌ها را اندازه‌گیری می‌کند. گولزاو و همکارانش با تحلیل این سه شاخص، نشان داده‌اند که هرچه تفاوت‌های اقتصادی و سیاسی میان کشورهای عضو بیشتر باشد احتمال تحقق آزادی جابجایی داخلی و استانداردسازی روابط

---

۱ Gülzau, Mau & Zaun, 2016

۲Regional Mobility Spaces? Visa Waiver Policies and Regional Integration

۳ ECOWAS

۴ EAC

۵ GDP per capita

۶ Purchasing Power Parity - PPP

7- Polity2

ویزایی خارجی کمتر خواهد بود. این نابرابری‌ها مانعی ساختاری برای همگرایی در سیاست‌های ویزا محسوب می‌شوند (Gülzau, Mau & Zaun, 2016). اما افزون بر این شاخص‌ها، زمینه منطقه‌ای از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا بیشتر مسافرانی که از مرزها عبور می‌کنند، در همان منطقه جغرافیایی سفر می‌کنند و در اغلب موارد، آن‌ها به کشورهای همسایه می‌روند، نه به نقاط دوردست جهان (Gülzau,Mau & Zaun, 2016:175). بنابراین پیوستگی و یا همجواری منطقه‌ای نیز مولفه حائز اهمیتی است که در پژوهش حاضر مورد توجه قرار گرفته است. همچنین، از آنجایی که یکی از دلایل سفرهای کوتاه‌مدت یا جابجایی‌های فرامرزی کوتاه مدت بازدید از مقاصد گردشگری فرهنگی و تمدنی هستند، شاخص توسعه سفر و گردشگری[1] با سنجش زیرساخت‌ها، منابع فرهنگی، سیاست‌های حمایتی و تسهیل ورود گردشگران، می‌تواند ابزار مناسبی برای تکمیل ارزیابی آمادگی کشورها در اجرای سیاست‌های لغو ویزا یا اعمال سیاست ویزای مشترک برای اعضای یک سازمان یا نهاد منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای باشد. از این رو، در این پژوهش علاوه بر همگنی اقتصادی و سیاسی کشورهای عضو یک نهاد و همجواری منطقه‌ای، این شاخص و همچنین وضعیت ویزای کشورهای عضو بریکس و سازمان همکاری شانگهای نیز در نظر گرفته شده است. همچنین امنیت یا عدم امنیت در جابجایی فرامرزی اهمیت غیرقابل انکاری دارد. در واقع، «صلح، ایمنی و امنیت از شرایط اولیه توسعه موفق گردشگری هستند» (Matakovic H. & Mataković, I.,2019:2). از این رو، شاخص صلح جهانی که در واقع وضعیت امنیت کشورهای جهان را مورد ارزیابی قرار می‌دهد نیز در این نوشتار مورد اشاره قرار می‌گیرد. بررسی شاخص قدرت نیز عامل مفیدی برای امکان‌سنجی ابتکار ویزای بریکس و شانگهای است که می‌تواند در پژوهش تکمیلی آتی مورد ارزیابی قرار گیرد.

به طور کلی، مفروض در این مقاله این است که بر اساس منطق همگونی نظریه ارتباطات هرچه شباهت‌ها و ویژگی‌های مشترک میان کشورها بیشتر باشد، احتمال دستیابی به توافق بر سر سیاست‌های مشترک افزایش می‌یابد و در نتیجه، پیامدهای منفی ناشی از جابجایی فرامرزی افراد مانند چالش‌های امنیتی یا مهاجرت نامتوازن با سهولت بیشتری مدیریت و کنترل خواهد شد (Gülzau, Mau & Zaun, 2016:174). با در نظرگرفتن همین نکته، الگوی تحلیلی امکان‌سنجی طراحی ویزای مشترک ترسیم شده است. شکل (۱).

الگوی تحلیلی پژوهش

[1] TTDI- Travel & Tourism Development Index

شکل ۱. الگوی تحلیلی امکان‌سنجی طراحی ویزای مشترک منبع: نگارنده

تجربیات حذف روادید و اعمال روادید مشترک

بررسی تجربیات منطقه‌ای در زمینه حذف روادید و طراحی رژیم‌های ویزای مشترک نشان می‌دهد که این سیاست‌ها می‌توانند نقش مؤثری در تسهیل جابه‌جایی فرامرزی، تقویت همکاری‌های اقتصادی و ارتقای همگرایی منطقه‌ای ایفا کنند. در این میان، تجربه اتحادیه اروپا در قالب توافق‌نامه شنگن، یکی از نمونه‌های برجسته در اجرای موفق ویزای مشترک است. این توافق‌نامه ابتدا مزایای ملموسی را برای مناطق مرزی اروپا به همراه داشت و به‌تدریج در سراسر قاره گسترش یافت. با گذشت زمان، شنگن به سیستمی چندوجهی تبدیل شد که شامل مدیریت مؤثر مرزهای خارجی، قوانین مشترک، همکاری‌های امنیتی و هماهنگی‌های اجرایی میان کشورهای عضو است. امروزه، این نظام نه تنها نماد آزادی جابه‌جایی، بلکه ابزاری مؤثر برای ارتقای کیفیت زندگی، تسهیل تجارت و ارتقای جایگاه جهانی اتحادیه اروپا به شمار می‌رود. این منطقه با فراهم‌سازی بستر حرکت آزاد کالاها، خدمات و افراد، نقش کلیدی در تقویت بازار واحد ایفا کرده و به منزله محرکی مهم برای رشد اقتصادی، افزایش رقابت‌پذیری و ارتقای حاکمیت اقتصادی اروپا عمل می‌کند. در شرایط جهانی بی‌ثبات و پرتنش، شنگن با کاهش وابستگی‌های خارجی و ایجاد محیطی بدون مانع برای فعالیت‌های اقتصادی، تاب‌آوری جمعی اروپا را افزایش داده و زمینه شکوفایی اقتصادی پایدار را فراهم کرده است(COM(2025) 185 final: 1–2).

افزون بر این، تجربه اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آسه‌آن) در زمینه آزادسازی ویزا، نمونه‌ای قابل توجه از تلاش‌های منطقه‌ای برای تسهیل جابه‌جایی شهروندان و تقویت همگرایی اقتصادی و سیاسی است. این اتحادیه متشکل از ده کشور عضو، با هدف ارتقای همکاری‌های فراملی، توافق‌نامه‌ای را به اجرا گذاشته که بر اساس آن، شهروندان کشورهای عضو می‌توانند بدون نیاز به ویزا برای مدت محدود - معمولاً بین ۱۴ تا ۳۰ روز- به سایر کشورهای عضو سفر کنند. این سیاست عمدتاً برای اهداف گردشگری طراحی شده و به‌طور مستقیم به افزایش تعاملات فرهنگی، گردشگری منطقه‌ای و پیوندهای اجتماعی میان ملت‌های عضو انجامیده است. البته، با وجود

برخی شباهت‌ها میان آسه‌آن و توافق‌نامه شنگن در اروپا، تفاوت‌های ساختاری قابل توجهی میان آن‌ها وجود دارد. به عنوان مثال، شنگن یک نظام یکپارچه با ویزای مشترک برای اتباع کشورهای ثالث و حذف کنترل‌های مرزی داخلی میان اعضاست، اما آسه‌آن هنوز فاقد ویزای واحد برای کشورهای ثالث بوده و هر کشور سیاست ویزایی مستقل خود را حفظ کرده است. با این حال، مذاکرات برای ایجاد ویزای مشترک آسه‌آن در جریان است (VisaGuide, n.d.).

در حال حاضر سفر بدون ویزا میان روسیه و کشورهای آسیای مرکزی نیز برقرار است. هرچند پس از حمله تروریستی در سالن کنسرت کراکوس سیتی هال[1] مسکو در مارس ۲۰۲۴، این سیاست با انتقاداتی مواجه شد. در پی این حادثه، برخی مقامات روسی خواستار بازنگری در رژیم لغو روادید با کشورهای آسیای مرکزی شدند(Миронов, 2024). با این حال، ادامه این سیاست مستلزم تقویت تدابیر امنیتی، به‌ویژه در زمینه کنترل مرزها و مدیریت ورود اتباع خارجی و همچنین در نظر گرفتن شرایط لازم برای حفظ توازن میان امنیت ملی و تسهیل جابه‌جایی منطقه‌ای است.

رئیس‌جمهور قرقیزستان، صدر جباروف نیز در سال ۲۰۲۵ پیشنهادی برای ایجاد رژیم سفر بدون ویزا میان کشورهای آسیای مرکزی و تدوین یک ویزای مشترک منطقه‌ای مشابه مدل شنگن اروپا ارائه کرد که در واقع، بازتابی از تحول راهبردی در مسیر همگرایی منطقه‌ای در آسیای مرکزی است. این پیشنهاد که پس از حل مناقشه مرزی تاریخی میان قرقیزستان و تاجیکستان مطرح شد، با هدف تسهیل جابه‌جایی، تقویت همکاری اقتصادی و ارتقای انسجام ژئوپلیتیکی منطقه ارائه گردید. البته سابقه این ایده به ابتکار «ویزای جاده ابریشم» در سال ۲۰۱۸ بازمی‌گردد که توسط قزاقستان مطرح شد و هدف آن صدور یک ویزای واحد برای سفر به چند کشور آسیای مرکزی بود (Mamedov, 2025). هرچند آن طرح در مرحله اجرا متوقف شد، اما پیشنهاد جدید با رویکردی جامع‌تر و فراتر از گردشگری، بار دیگر موضوع ادغام ساختاری و تسهیل تحرک منطقه‌ای را در دستور کار قرار داده و چشم‌انداز جدیدی برای همکاری‌های چندجانبه در حوزه‌های اقتصادی، دیپلماتیک و هویتی ترسیم کرده است.

شورای همکاری خلیج فارس[2] نیز در حال نهایی‌سازی طرحی برای راه‌اندازی یک ویزای توریستی یکپارچه به سبک شنگن اروپا است که به گردشگران خارجی و ساکنان کشورهای عضو اجازه می‌دهد با یک مجوز واحد، آزادانه در شش کشور عضو (امارات، عربستان، قطر، عمان، کویت و بحرین) سفر کنند. این طرح که به طور غیررسمی «ویزای گرند تور شورای همکاری خلیج فارس»[3] نامیده می‌شود، قرار است در اواخر سال ۲۰۲۵ به صورت آزمایشی اجرا شود. هدف این ابتکار، تسهیل سفرهای چند مقصدی، تقویت گردشگری منطقه‌ای و ارتقای همکاری‌های اقتصادی و امنیتی میان کشورهای عضو است. انتظار می‌رود این ویزا برای اقامت‌های ۳۰ تا ۹۰ روزه صادر شده و از طریق یک پلتفرم

---

[1] Крокус Сити Холл

[2] The Gulf Cooperation Council (GCC)

[3] the GCC Grand Tours Visa

دیجیتال پردازش شود. مقامات در حال هماهنگی برای یکپارچه‌سازی سیستم‌های امنیتی، مهاجرتی و داده‌ای هستند. این ویزا می‌تواند موجب رشد بخش‌های گردشگری، هوانوردی، مهمان‌نوازی و خرده‌فروشی شود و خلیج فارس را به یکی از مقاصد گردشگری پویا و در دسترس جهانی تبدیل کند(The New Indian Express, 2025).

در ژانویه ۲۰۲۵، نوردلان یرمکبایف[۱] دبیرکل سازمان همکاری شانگهای اعلام کرد که کشورهای عضو این سازمان در حال بررسی امکان آزادسازی رژیم ویزا میان خود هستند. این موضوع در چارچوب برنامه اقدام مشترک گردشگری ۲۰۲۴–۲۰۲۵ که در نشست وزیران گردشگری در آلماتی تصویب شد، مطرح شده است. هدف از این اقدام، تسهیل سفر میان اعضا از طریق کاهش محدودیت‌های ویزایی و نه لزوماً حذف کامل آن است. در حال حاضر، بیشتر توافق‌های بدون ویزا در قالب توافق‌های دوجانبه میان برخی کشورها مانند روسیه و هند، چین و قزاقستان، یا ایران و برخی اعضای سازمان همکاری شانگهای صورت گرفته است (Маратова, 2025).

۱۲ می ۲۰۲۵ نیز در برازیلیا، وزرای گردشگری کشورهای عضو بریکس بیانیه مشترکی را تصویب کردند که گردشگری را مانند ابزاری استراتژیک برای رشد اقتصادی، حفظ فرهنگ و توسعه پایدار در کشورهای جنوب جهان به رسمیت می‌شناسد (BRICS, 20 March 2025). افزون براین، پلتفرمی به نام «بریکس توریسم»[۲] که یک آژانس گردشگری است به عنوان آژانس تخصصی کشورهای عضو بریکس با هدف ارتقاء همکاری‌های فرهنگی، اقتصادی و توسعه پایدار گردشگری میان کشورهای عضو بریکس در آفریقای جنوبی دایر است. این آژانس سعی دارد گردشگری را به عنوان محرک سفرهای درون بریکس و آزادسازی پتانسیل کامل اقتصادی بخش‌های گردشگری ترویج داده و فرایندهای ویزا را تسهیل نماید. مأموریت این پلتفرم، ایجاد تجربه‌های سفر معنادار از طریق معرفی میراث فرهنگی، مناظر طبیعی و ظرفیت‌های اقتصادی کشورهای عضو است (BRICS Tourism, n.d.). در مجموع، این تجربیات نشان می‌دهند که حذف روادید و طراحی رژیم‌های ویزای مشترک، در صورت وجود زیرساخت‌های نهادی، امنیتی و دیجیتال می‌تواند به ارتقای تعاملات فرامرزی، افزایش تحرک انسانی و تقویت همگرایی منطقه‌ای منجر شود. این الگوها، چشم‌اندازهای قابل توجهی برای سایر سازوکارهای نهادی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای فراهم می‌سازند.

امکان‌سنجی راه‌اندازی ابتکار ویزای شانگهای، بریکس و شانیکس

سازمان همکاری شانگهای[۳] در ۱۵ ژوئن ۲۰۰۱ تأسیس شد و اعضای بنیانگذار آن چین، روسیه، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان و ازبکستان بودند. در سال ۲۰۱۷، هند و پاکستان به این سازمان پیوستند. در سال ۲۰۲۳، ایران و در سال ۲۰۲۴، بلاروس به عضویت آن درآمدند و تعداد کل کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای به

---

۱ Нурлан Ермекбаев

۲ BRICS Tourism

۳ Shanghai Cooperation Organization (SCO)

۱۰ کشور رسید. این سازمان همچنین دارای دو کشور ناظر یعنی افغانستان و مغولستان و ۱۴ شریک گفتگو از جمله آذربایجان، ارمنستان، کامبوج، نپال، ترکیه، سریلانکا، عربستان سعودی، مصر، قطر، بحرین، مالدیو، میانمار، امارات متحده عربی و کویت است (scochina 2025.org.cn). اگرچه سازمان همکاری شانگهای از دل همکاری‌های امنیتی غیر رسمی ظهور کرد، اما از همان ابتدا همکاری اقتصادی را نیز به عنوان رکن دوم شناسایی کرد و تأکید فزاینده‌ای بر این امر داشته است. در چارچوب قانونی سازمان همکاری شانگهای، ۱۲۲ سند (یا حدود ۷ درصد) مربوط به اقتصاد وجود دارد که با هدف افزایش تعامل در زمینه‌های تجارت، بانکداری و فعالیت‌های سرمایه‌گذاری و همچنین تولید، کشاورزی و حمل و نقل تدوین شده‌اند (Olczak, 2025: 4).

سازمان همکاری شانگهای در سال ۲۰۲۴ نمایانگر یکی از بزرگ‌ترین بلوک‌های اقتصادی و جمعیتی جهان بود. مجموع قلمرو کشورهای عضو این سازمان حدود ۲۷ درصد از خشکی‌های جهان و بیش از ۶۰ درصد از اوراسیا را در بر می‌گیرد. جمعیت کل اعضا بیش از ۳,۴ میلیارد نفر و معادل ۴۲,۸ درصد جمعیت جهانی است. این کشورها در مجموع ۲۳,۶ درصد از تولید ناخالص داخلی اسمی جهان و ۳۳,۸ درصد از تولید ناخالص داخلی جهانی بر اساس برابری قدرت خرید را تولید می‌کنند. چین و هند به‌عنوان دو اقتصاد بزرگ عضو سازمان همکاری شانگهای، به ترتیب در رتبه‌های دوم و هفتم جهان از نظر تولید ناخالص داخلی اسمی قرار دارند و از نظر تولید ناخالص داخلی بر اساس برابری قدرت خرید در رتبه‌های اول و سوم جای گرفته‌اند. در حوزه رشد اقتصادی و تجارت درون‌سازمانی، کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای در سال ۲۰۲۴ رشد متوسط ۵,۴ درصدی را تجربه کردند که بالاتر از میانگین جهانی ۳,۳ درصد بود. تجارت درون‌سازمانی نیز از ۴۶۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ به ۷۲۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۴ افزایش یافت. این رشد چشمگیر عمدتاً ناشی از تغییر جهت تجارت روسیه از غرب به شرق، به‌ویژه به سمت چین و هند بوده است که نقش کلیدی در تقویت تعاملات اقتصادی درون سازمان ایفا کرده است (Kutbitdinov, 2025).

جدول ۱. تجارت درون‌سازمانی – سال ۲۰۲۴

کشور عضو	سهم صادرات به سازمان از کل صادرات کشور (درصد)	سهم از کل تجارت سازمان (درصد)	حجم تجارت درون‌سازمانی (میلیارد دلار)
چین	٪۹,٤	٪٤٦,٢	۳۳٦,۱
روسیه	٪٥۹,٦	٪۳٥,۷	۲٥۸,۷
ایران	٪۳۳	٪٤,۸	۳٤,٥
قزاقستان	٪۳۷,۱	٪٤,۲	۳۰,۳
بلاروس	٪٥۸,۱	٪۳,۹	۲۸,٦
هند	٪٥,۳	٪۳,۲	۲۳,٤
ازبکستان	٪۳۳,٤	٪۱,۲	۹,۰
پاکستان	٪۸,۸	٪۰,٤	۲,۸
قرقیزستان	٪٥۰,۱	٪۰,۳	۱,۹
تاجیکستان	٪٥۲,۳	٪۰,۱	۱,۰

منبع: (Kutbitdinov, 2025)

اما گروه بریکس امروزه به منزله یکی از مهم‌ترین سازوکارهای چندجانبه در نظام بین‌الملل شناخته می‌شود. این گروه، برخلاف بسیاری از نهادهای چندجانبه، نه بر مبنای یک منطق منطقه‌ای بلکه همانند گروه ۲۰ یا گروه ۷ بر مبنای منطق اقتصادی شکل گرفت. این نکته قابل توجه است که پنج عضو اولیه بریکس یعنی روسیه، چین، هند، برزیل و آفریقای جنوبی همگی در گروه ۲۰ حضور دارند. در سال ۲۰۲۳، عضویت مصر، اتیوپی، ایران و امارات متحده عربی در این گروه نیز قطعی شد. اندونزی نیز در ژانویه ۲۰۲۵ به‌طور رسمی به این اتحادیه پیوست (کرامتی نیا، ۱۴۰۳: ۱۹۱). در وب‌سایت رسمی اتحادیه بریکس از عربستان سعودی نیز به عنوان اعضای اصلی این گروه یادشده است (BRICS, 2025). هرچند، رویکرد رهبران عربستان سعودی حاکی از تردید این کشور در همراهی با این بلوک است (Stuenkel & Treadwell, 2024). با این حال، در این پژوهش داده‌های مرتبط با عربستان نیز مورد اشاره قرار گرفته است.

بررسی همگنی اقتصادی کشورهای عضو بریکس و سازمان همکاری شانگهای

برای بررسی همگنی اقتصادی کشورهای عضو بریکس و سازمان همکاری شانگهای، علاوه بر دو شاخص کلیدی در تعیین همگنی اقتصادی یعنی تولید ناخالص داخلی سرانه[1] و شاخص برابری قدرت خرید[2]، داده‌های مربوط به رشد اقتصادی، نرخ تورم، جمعیت و وسعت کشورهای عضو بریکس و سازمان همکاری اقتصادی در دو جدول جداگانه ارائه شده است. جدول (۲) و (۳).

---

[1] GDP per capita

[2] Purchasing Power Parity - PPP

جدول ۲. شاخص‌های کلان اقتصادی و ساختاری کشورهای عضو بریکس (سال ۲۰۲۵)

کشور	وسعت کشور (هزار کیلومتر مربع)	رشد اقتصادی (درصد)	نرخ تورم (درصد)	تولید ناخالص داخلی اسمی (میلیارد دلار)	GDP سرانه بر اساس برابری قدرت خرید (هزار دلار)	جمعیت (میلیون نفر)
چین	۹,۵۹۷	٤,۸	۰,۰	۱۹,٤۰۰	۲۹,۱۹	۱٤۱۰
هند	۳,۲۷۸	٦,٦	۲,۸	٤,۱۳۰	۱۲,۱۰	۱٤٦۰
روسیه	۱۷,۰۹۸	۰,٦	۹,۰	۲,٥٤۰	٤۹,۰٥	۱٤٥,٦
برزیل	۸,٥۱٦	۲,٤	٥,۲	۲,۲٦۰	۲۳,۳۱	۲۱۳,٤
اندونزی	۱,۹۰٥	٤,۹	۱,۸	۱,٤٤۰	۱۷,٦۳	۲۸٤,٤
عربستان	۲,۱٥۰	٤,۰	۲,۱	۱,۲۷۰	۷٤,٦۷	۳٦,۰
امارات	۸۳	٤,۸	۱,٦	٥۷۰	۸٤,٤۰	۱۱,۱
آفریقای جنوبی	۱,۲۲۱	۱,۱	۳,٤	٤۳۰	۱٦,۰٥	٦۳,۹
مصر	۱,۰۰۱	٤,۳	۲۰,٤	۳٥۰	۲۱,۷٦	۱۰۹,٥
ایران	۱,٦٤۸	۰,٦	٤۲,٤	۳٥٦	۲۱,٤۷	۸۷,٥
اتیوپی	۱,۱۰٤	۷,۲	۹,۸	۱۰۹	٤,٤۲	۱۱۰,۱٥

منبع: صندوق بین‌المللی پول (International Monetary Fund: 2025)

جدول۳. شاخص‌های کلان اقتصادی و ساختاری کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای (سال ۲۰۲۵)

کشور	وسعت کشور (هزار کیلومتر مربع)	رشد اقتصادی (درصد)	نرخ تورم	تولید ناخالص داخلی اسمی (میلیارد دلار)	GDP سرانه بر اساس برابری قدرت خرید (هزار دلار)	جمعیت (میلیون نفر)
چین	۹,۵۹۷	٤,۸	۰,۰	۱۹,٤۰۰	۲۹,۱۹	۱٤۱۰
هند	۳,۲۸۷	٦,٦	۲,۸	٤,۱۳۰	۱۲,۱۰	۱٤٦۰
روسیه	۱۷,۰۹۸	۰,٦	۹,۰	۲,٥٤۰	٤۹,۰٥	۱٤٥,٦
پاکستان	۷۹٦	۲,۷	٤,٥	٤۱۰,٥	٦,۹٥	۲٤۰,٥
ایران	۱,٦٤۸	۰,٦	٤۲,٤	۳٥٦,٥	۲۱,٤۷	۸۷,٥
قزاقستان	۲,۷۲٥	٥,۹	۱۱,٤	۳۰۰,۱	٤٤,۷۸	۲۰,٤
ازبکستان	٤٤۸	٦,۸	۹,۱	۱۳۷,٥	۱۲,٥٦	۳۷,۷
بلاروس	۲۰۸	۲,۱	۷,۰	۸٥,۷	۳٤,۰۷	۹,۱
قرقیزستان	۲۰۰	۸,۰	۸,۰	۲۰,۲	۸,۸۷	۷,۲
تاجیکستان	۱٤۳	۷,٥	۳,۸	۱۷,۰	٦,۰۹	۱۰,٤

منبع: صندوق بین‌المللی پول (International Monetary Fund: 2025)

داده‌های جمعیتی و شاخص‌های کلان اقتصادی سال ۲۰۲۵ مربوط به اعضای سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس بیانگر شکاف قابل توجهی در وضعیت اقتصادی این کشورهاست. این تفاوت‌ها به‌ویژه در دو شاخص کلیدی تولید ناخالص داخلی اسمی و تولید ناخالص داخلی سرانه بر پایه برابری قدرت خرید که نقش مهمی در ارزیابی میزان همگنی اقتصادی میان اعضای هر نهاد دارد، به‌وضوح نمایان است.

در سازمان همکاری شانگهای تفاوت شدیدی در تولید ناخالص داخلی اسمی دیده می‌شود. چین با ۱۹,۴ تریلیون دلار در صدر قرار دارد، در حالی که این شاخص برای تاجیکستان تنها ۱۷ میلیارد دلار است. این فاصله عظیم نشان‌دهنده شکاف اقتصادی جدی میان اعضاست. در این سازمان تولید ناخالص داخلی سرانه بر پایه برابری قدرت خرید نیز از ۶ هزار دلار (تاجیکستان) تا ۴۹ هزار دلار (روسیه) متغیر است که نشان‌دهنده نابرابری در سطح رفاه و قدرت خرید مردم کشورهای عضو است. در نتیجه باید گفت سازمان همکاری شانگهای از نظر اقتصادی بسیار ناهمگن است و این ناهمگونی می‌تواند مانعی برای طراحی سیاست‌های مشترک مانند ویزای منطقه‌ای موثر باشد.

در میان اعضای بریکس تولید ناخالص داخلی اسمی در بازه ۱۹,۴ تریلیون دلار (چین) تا ۱۰۹ میلیارد دلار (اتیوپی) قرار دارد، اما بیشتر اعضا در محدوده ۱ تا ۴ تریلیون دلار هستند که همگرایی نسبی ایجاد می‌کند. تولید ناخالص داخلی سرانه بر پایه برابری قدرت خرید نیز در اکثر کشورهای عضو بریکس بین ۱۶ تا ۸۴ هزار دلار است، با تمرکز بیشتر در

بازه ۲۰ تا ۳۰ هزار دلار که نشان‌دهنده سطح رفاه نسبتاً مشابه در بخش عمده‌ای از اعضاست. همچنین تورم در بیشتر کشورها کنترل‌شده است (زیر ۵ درصد)، به جز ایران و مصر که تورم قابل توجهی دارند.

در مجموع، کشورهای سازمان همکاری شانگهای با چالش‌های بیشتری در همگنی اقتصادی و سطح توسعه مواجه هستند، در حالی که بریکس از نظر اقتصادی همگن‌تر از سازمان همکاری شانگهای است، به‌ویژه در شاخص‌های کلیدی مانند تولید ناخالص داخلی سرانه و حجم اقتصاد این همگنی می‌تواند زمینه‌ساز طراحی موفق‌تر سیاست‌های مشترک مانند ویزای منطقه‌ای، همکاری‌های مالی و تسهیل جابجایی افراد در این گروه باشد. در واقع، به لحاظ همگنی اقتصادی، بریکس از ظرفیت بیشتری برای همگرایی عملیاتی در رابطه با ابتکار ویزای مشترک برخوردار است.

همگونی سیاسی کشورهای عضو بریکس و سازمان همکاری شانگهای

با توجه به اینکه شاخص پالیتی۲ پس از ۲۰۱۸ به‌روزرسانی نشده است، در این پژوهش برای بررسی همگونی سیاسی کشورهای عضو بریکس و سازمان همکاری شانگهای از شاخص پالیتی که در سایت ورد پاپولیشن ریویو[1] ارائه می‌شود، استفاده شده است. امتیاز این شاخص که از آن برای سنجش سطح دموکراسی و اقتدارگرایی کشورها استفاده می‌شود از ۱۰- (اقتدارگرایی کامل) تا ۱۰+ (دموکراسی کامل) متغیر است (World Population Review, n.d).

جدول ۴. شاخص پالیتی برای اعضای بریکس

کشور	امتیاز نهایی Polity	امتیاز اقتدارگرایی	امتیاز دموکراسی	نوع رژیم سیاسی
چین	-۷	۷	۰	اقتدارگرایی
هند	+۹	۰	۹	دموکراسی
روسیه	+٤	۱	۵	آنارشی باز
برزیل	+۸	۰	۸	دموکراسی
آفریقای جنوبی	+۹	۰	۹	دموکراسی
ایران	-۷	۷	۰	اقتدارگرایی
مصر	-٤	۵	۱	آنارشی بسته
امارات	-٦	۸	۲	اقتدارگرایی
عربستان	-۱۰	۱۰	۰	اقتدارگرایی
اتیوپی	+۱	۱	۲	دموکراسی
اندونزی	+٦	۰	٦	دموکراسی

منبع: (World Population Review, 2025)

[1] -World Population Review

جدول ۵. شاخص Polity برای اعضای سازمان همکاری شانگهای

کشور	امتیاز نهایی Polity	امتیاز اقتدارگرایی	امتیاز دموکراسی	نوع رژیم سیاسی
چین	-۷	۷	۰	اقتدارگرایی
روسیه	+٤	۱	۵	آنارشی باز
هند	+۹	۰	۹	دموکراسی
پاکستان	+۷	۰	۷	دموکراسی
ایران	-۷	۷	۰	اقتدارگرایی
ازبکستان	-۹	۹	۰	اقتدارگرایی
قزاقستان	-٦	٦	۰	اقتدارگرایی
قرقیزستان	+۸	۰	۸	دموکراسی
تاجیکستان	-۳	٤	۱	آنارشی بسته
بلاروس	-۷	۷	۰	اقتدارگرایی

منبع: (World Population Review, 2025)

بررسی شاخص پالیتی برای سال ۲۰۲۵ نشان می‌دهد که همگونی سیاسی در میان اعضای بریکس و سازمان همکاری شانگهای بسیار محدود است. دامنه این شاخص از ۱۰- تا ۱۰+ است. ۱۰- بیانگر رژیم کاملاً اقتدارگرا و ۱۰+ معرف رژیم کاملاً دموکراتیک است. مقادیر میانی نشان‌دهنده رژیم‌های ترکیبی یا نیمه‌دموکراتیک هستند. طبق داده‌های این شاخص در سال ۲۰۲۵، در گروه بریکس، کشورهایی با نظام‌های کاملا دموکراتیک مانند هند و آفریقای جنوبی در کنار رژیم‌های اقتدارگرا مانند چین قرار دارند که نشان‌دهنده تنوع شدید در ساختارهای حکمرانی است. در سازمان همکاری شانگهای نیز همین الگو دیده می‌شود. هند دارای بالاترین امتیاز دموکراسی است، در حالی که ازبکستان، بلاروس و چین در دسته اقتدارگرایی قرار می‌گیرند. این ناهمگونی سیاسی می‌تواند در مسیر طراحی سیاست‌های مشترک، به‌ویژه در حوزه‌هایی مانند ویزای منطقه‌ای یا هماهنگی دیپلماتیک چالش‌هایی را ایجاد کند. طبیعتا پر کردن چنین شکافی مستلزم سازوکارهای انعطاف‌پذیر و چندلایه برای مدیریت تفاوت‌هاست.

با توجه به اینکه شاخص پالیتی۲ پس از سال ۲۰۱۸ به‌روزرسانی نشده و اتکای صرف به داده‌های شاخص پالیتی که توسط پایگاه ورد پاپولیشن ریویو ارائه می‌شود، ممکن است اعتبار نتایج را کاهش دهد، در این پژوهش برای بررسی دقیق‌تر همگونی سیاسی اعضای بریکس و سازمان همکاری شانگهای، علاوه بر شاخص پالیتی، از شاخص دموکراسی مربوط به سال ۲۰۲۴[1] واحد اطلاعات اکونومیست نیز استفاده شده است. این شاخص با ارزیابی پنج بعد اصلی شامل روندهای انتخاباتی و کثرت‌گرایی، عملکرد دولت، مشارکت سیاسی، فرهنگ سیاسی و آزادی‌های مدنی، تصویری جامع‌تر

[1] Democracy Index 2024

از وضعیت سیاسی کشورها و همگونی سیاسی اعضای بریکس و سازمان همکاری شانگهای ارائه می‌دهد (Economist Intelligence Unit, 2024).

جدول ۶. شاخص دموکراسی(۲۰۲۴) برای اعضای بریکس

کشور	امتیاز کل	رتبه	تغییر رتبه	انتخابات و کثرت‌گرایی I	عملکرد دولت II	مشارکت سیاسی III	فرهنگ سیاسی IV	آزادی‌های مدنی V	نوع رژیم
برزیل	۶,۴۹	۵۷	-۶	۹,۵۸	۵,۰۰	۶,۱۱	۵,۰۰	۶,۷۶	دموکراسی ناقص
روسیه	۲,۰۳	۱۵۰	-۶	۰,۰۰	۲,۱۴	۲,۲۲	۳,۷۵	۲,۰۶	اقتدارگرا
چین	۲,۱۱	145	+۳	۰,۰۰	۳,۲۱	۳,۳۳	۳,۱۳	۰,۸۸	اقتدارگرا
هند	۷,۲۹	۴۱	۰	۸,۶۷	۷,۵۰	۷,۲۲	۶,۸۸	۶,۱۸	دموکراسی ناقص
آفریقای جنوبی	۷,۱۶	۴۳	+۴	۹,۱۷	۶,۷۹	۷,۷۸	۵,۰۰	۷,۰۶	دموکراسی ناقص
مصر	۲,۷۹	۱۲۸	-۱	۰,۴۲	۲,۸۶	۳,۸۹	۵,۰۰	۱,۷۶	اقتدارگرا
اتیوپی	۳,۲۴	۱۱۶	۰	۰,۴۲	۲,۸۶	۶,۱۱	۵,۶۳	۱,۱۸	اقتدارگرا
ایران	۱,۹۶	۱۵۴	-۱	۰,۰۰	۲,۵۰	۳,۳۳	۲,۵۰	۱,۴۷	اقتدارگرا
امارات	۳,۰۷	۱۱۹	+۶	۰,۰۰	۴,۲۹	۲,۷۸	۵,۶۳	۲,۶۵	اقتدارگرا
عربستان	۲,۰۸	۱۴۸	+۲	۰,۰۰	۳,۵۷	۲,۲۲	۳,۱۳	۱,۴۷	اقتدارگرا
اندونزی	۶,۱۶	۶۳	-۲	۷,۰۸	۶,۰۷	۶,۱۱	۵,۶۳	۵,۸۸	دموکراسی ناقص

منبع: (Economist Intelligence Unit, 2024)

جدول ۷. شاخص دموکراسی(۲۰۲۴) برای اعضای سازمان همکاری شانگهای

کشور	امتیاز کل	رتبه	تغییر رتبه	انتخابات و کثرت‌گرایی I	عملکرد دولت II	مشارکت سیاسی III	فرهنگ سیاسی IV	آزادی‌های مدنی V	نوع رژیم
روسیه	۲,۰۳	۱۵۰	-۶	۰,۰۰	۲,۱۴	۲,۲۲	۳,۷۵	۲,۰۶	اقتدارگرا
چین	۲,۱۱	۱۴۵	+۳	۰,۰۰	۳,۲۱	۳,۳۳	۳,۱۳	۰,۸۸	اقتدارگرا
هند	۷,۲۹	۴۱	۰	۸,۶۷	۷,۵۰	۷,۲۲	۶,۸۸	۶,۱۸	دموکراسی ناقص
ایران	۱,۹۶	۱۵۴	-۱	۰,۰۰	۲,۵۰	۳,۳۳	۲,۵۰	۱,۴۷	اقتدارگرا
پاکستان	۲,۸۴	۱۲۴	-۶	۰,۸۳	۴,۲۹	۲,۷۸	۲,۵۰	۳,۸۲	اقتدارگرا
قرقیزستان	۳,۵۲	۱۱۱	-۲	۳,۴۲	۱,۸۶	۳,۸۹	۳,۱۳	۵,۲۹	اقتدارگرا
قزاقستان	۳,۰۸	۱۱۸	+۲	۰,۵۰	۳,۲۱	۵,۰۰	۳,۷۵	۲,۹۴	اقتدارگرا
تاجیکستان	۱,۸۳	۱۵۹	-۴	۰,۰۰	۲,۲۱	۱,۶۷	۴,۳۸	۰,۸۸	اقتدارگرا
ازبکستان	۲,۱۰	۱۴۶	+۲	۰,۰۰	۱,۸۶	۲,۷۸	۵,۰۰	۰,۸۸	اقتدارگرا
بلاروس	۱,۹۹	۱۵۲	-۱	۰,۰۰	۰,۷۹	۳,۳۳	۴,۳۸	۱,۴۷	اقتدارگرا

منبع: (Economist Intelligence Unit, 2024)

شاخص صلح جهانی[۱]

شاخص صلح جهانی که توسط موسسه اقتصاد و صلح[۲]تهیه شده است، معیار پیشرو در جهان برای سنجش صلح جهانی است. و کشورها را بر اساس سطح صلح‌طلبی‌شان رتبه‌بندی می‌کند. دامنه امتیاز در این شاخص از ۱ (بسیار صلح‌آمیز) تا ۵ (بسیار غیرصلح‌آمیز) است. عدد پایین‌تر نشان‌دهنده صلح بیشتر است. رتبه‌ها نیز از ۱ تا ۱۶۳ هستند. رتبه ۱ نشان‌دهنده صلح‌آمیزترین کشور جهان است. هر چه رتبه پایین‌تر باشد، وضعیت امنیتی و صلح کشور بهتر است. این شاخص با استفاده از ۲۳ شاخص کیفی و کمی از منابع معتبر بین‌المللی وضعیت صلح در کشورها را در سه حوزه اصلی ارزیابی می‌کند: سطح ایمنی و امنیت اجتماعی؛ میزان درگیری‌های داخلی و بین‌المللی جاری و در نهایت درجه نظامی‌گری کشورها. سه حوزه نامبرده، ابعاد کلیدی صلح را از منظر اجتماعی، سیاسی و نظامی بررسی می‌کنند و مبنای رتبه‌بندی کشورها در شاخص صلح جهانی هستند(Institute for Economics & Peace, 2025). جایگاه اعضای سازمان همکاری شانگهای و اعضای گروه بریکس بر اساس این شاخص در جداول ۸ و ۹ ارائه شده است.

جدول ۸. شاخص صلح جهانی ۲۰۲۵ – اعضای سازمان همکاری شانگهای

کشور	امتیاز GPI	رتبه جهانی
قزاقستان	۱,۹٤	۷۸
ازبکستان	۲,۰۱	۸۵
قرقیزستان	۲,۰۸	۹۲
تاجیکستان	۲,۱٤	۹۷
هند	۲,۳۲	۱۰۸
چین	۲,۳٦	۱۱۱
بلاروس	۲,٤٥	۱۱۹
ایران	۲,۹۹	۱٤۹
پاکستان	۳,۱٥	۱٥۷
روسیه	۳,٤۱	۱٦۳

منبع: (Institute for Economics & Peace, 2025: 8-9)

۱-Global Peace Index - GPI

۲ Institute for Economics and Peace –IEP

جدول ۹. شاخص صلح جهانی ۲۰۲۵ – اعضای بریکس

کشور	امتیازGPI	رتبه جهانی
اندونزی	۱٫۸۹	۷۲
امارات	۲٫۰۱	۸٤
برزیل	۲٫۱۲	۹۵
هند	۲٫۳۲	۱۰۸
آفریقای جنوبی	۲٫۳٤	۱۱۰
چین	۲٫۳٦	۱۱۱
عربستان سعودی	۲٫٦۸	۱۳۲
مصر	۲٫۸۷	۱٤٤
ایران	۲٫۹۹	۱٤۹

منبع: (Institute for Economics & Peace, 2025: 8-9)

با توجه به داده‌های شاخص صلح جهانی ۲۰۲۵، سازمان همکاری شانگهای نسبت به بریکس شرایط بهتری برای طراحی ابتکار ویزای مشترک دارد. در این سازمان بخش قابل توجهی از اعضا یعنی قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان، تاجیکستان امتیاز امنیتی نزدیک و نسبتاً مطلوب دارند. در حالی که در بریکس دامنه اختلاف امنیتی بیشتر است.

جدول ۱۰. مقایسه همگونی سیاسی سازمان همکاری شانگهای و بریکس

شاخص	سازمان همکاری شانگهای	بریکس	نتیجه کلی
پالیتی Polity	ناهمگنی شدید؛ گرایش کلی به اقتدارگرایی؛ ترکیب دموکراسی‌های نسبی و اقتدارگرایی‌های شدید	ناهمگنی بسیار شدید؛ از دموکراسی‌های کامل (هند، آفریقای جنوبی) تا اقتدارگرایی‌های شدید (عربستان)	س. ه. شانگهای همگن‌تر از بریکس
دموکراسی	ناهمگنی متوسط؛ گرایش غالب به اقتدارگرایی، تنها هند اختلاف قابل توجه دارد	ناهمگنی متوسط؛ ترکیب دموکراسی‌های ناقص و اقتدارگرایی‌ها	بریکس اندکی همگن‌تر از س.ه.شانگهای
صلح جهانی	تقریباً همگن؛	تقریباً همگن؛	بریکس اندکی همگن‌تر از س.ه.شانگهای

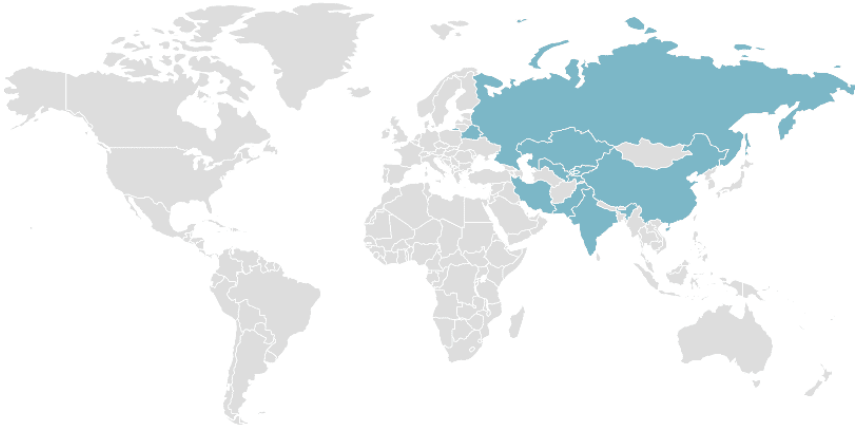
منبع: نگارنده

زمینه منطقه‌ای

در این پژوهش، پیوستگی یا پراکندگی جغرافیایی نیز به‌عنوان یکی از معیارهای پیشنهادی از سوی نگارنده در طراحی نظام‌های ویزای مشترک میان کشورها مطرح شده است. زیرا جابه‌جایی میان کشورهای هم‌جوار معمولاً آسان‌تر از جابه‌جایی میان کشورهایی است که در نقاط پراکنده جهان قرار دارند. بر همین اساس، سازمان همکاری شانگهای به

دلیل برخورداری از پیوستگی جغرافیایی میان اعضا، در مقایسه با گروه بریکس که اعضای آن در مناطق مختلف جهان پراکنده‌اند، از ظرفیت بالقوه بیشتری برای اجرای چنین ابتکاری برخوردار است. شکل (۲) و (۳).

شکل ۲. پیوستگی جغرافیایی اعضای سازمان همکاری شانگهای

منبع:

https://www.worlddata.info/alliances/shanghai-cooperation.php

شکل ۳. پراکندگی جغرافیایی اعضای بریکس

منبع:

https://www.cfr.org/backgrounder/what-brics-group-and-why-it-expanding

همگونی تحرک

برای ارزیابی همگونی تحرک بین اعضای بریکس و سازمان همکاری شانگهای، دو شاخص گذرنامه هنلی[۱] شاخص توسعه سفر و گردشگری[۲] مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

[۱] The Henley Passport Index

[۲] Travel &Tourism Development Index/ **TTDI**

شاخص گذرنامه هنلی[۱]

شاخص گذرنامه هنلی به‌عنوان معتبرترین رتبه‌بندی جهانی گذرنامه‌ها، میزان آزادی سفر شهروندان کشورها را بر اساس تعداد مقاصدی که بدون نیاز به ویزای قبلی یا با دریافت ویزای بدو ورود،[۲] مجوز بازدید یا مجوز سفر الکترونیکی[۳] قابل دسترسی هستند، اندازه‌گیری می‌کند. این شاخص که دسترسی ۱۹۹ گذرنامه به ۲۲۷ مقصد بین‌المللی را مقایسه می‌کند، بر پایه داده‌های اختصاصی انجمن بین‌المللی حمل‌ونقل هوایی،[۴] بزرگ‌ترین و دقیق‌ترین پایگاه داده اطلاعات سفر، تهیه و توسط تیم تحقیقاتی هنلی و شرکا[۵] تکمیل شده است(Henley & Partners, n.d.). در جدول ۱۱ و ۱۲ موقعیت ویزای اعضای سازمان همکاری شانگهای و بریکس در سال ۲۰۲۵ طبق این شاخص ارائه شده است.

جدول ۱۱. موقعیت ویزای اعضای سازمان همکاری شانگهای طبق شاخص گذرنامه ۲۰۲۵ شرکت هنلی و شرکا

نام کشور	تعداد کشور بدون ویزا	رتبه جهانی
روسیه	۱۱٤	٤۹
چین	۸۲	٦۰
هند	۵۷	۸۲
ایران	٤۱	۹٦
پاکستان	۳۱	۱۰۱
قرقیزستان	٦۲	۷۸
قزاقستان	۷۹	٦۳
تاجیکستان	۵۵	۸٤
ازبکستان	٦۲	۷۸
بلاروس	۸۰	٦۲

منبع: (Henley & Partners, 2025)

در بین اعضای سازمان همکاری شانگهای روسیه، چین، بلاروس و قزاقستان موقعیت قوی‌تر و پاکستان، ایران و تاجیکستان موقعیت ضعیف‌تری دارند.

۱- The Henley Passport Index

۲- VOA

۳- ETA

٤- International Air Transport Association/IATA

5 -Henley & Partners

جدول ۱۲. موقعیت ویزای اعضای بریکس طبق شاخص گذرنامه ۲۰۲۵ شرکت Henley & Partners

نام کشور	تعداد کشور بدون ویزا	رتبه جهانی
امارات متحده عربی	۱۸۳	۱۱
برزیل	۱۶۹	۱۸
روسیه	۱۱٤	٤۹
چین	۸۲	٦۰
هند	۵۷	۸۲
آفریقای جنوبی	۱۰۱	۵۱
مصر	۵۱	۸۸
اتیوپی	٤٤	۹٤
ایران	٤۱	۹٦
اندونزی	۷۳	٦۷
عربستان	۹۰	۵۵

منبع: (Henley & Partners, 2025)

با فرض اینکه موقعیت و اعتبار بین‌المللی گذرنامه کشورها در شکل‌گیری ابتکار ویزای مشترک منطقه‌ای نقش مؤثری دارد، می‌توان گفت که اعضای گروه بریکس از این نظر در وضعیت مطلوب‌تری قرار دارند. بر اساس شاخص گذرنامه ۲۰۲۵ شرکت هنلی و شرکا[۱] کشورهایی مانند امارات، برزیل، روسیه و آفریقای جنوبی با امکان سفر بدون ویزا به بیش از ۱۰۰ کشور، از اعتبار بالایی برخوردارند. در مقابل، تعدادی از اعضای سازمان همکاری شانگهای مانند پاکستان، ایران و تاجیکستان با محدودیت‌های بیشتر مواجه‌اند. بنابراین، در چارچوب این فرض، طراحی ویزای مشترک در بریکس از نظر زیرساخت‌های بین‌المللی و پذیرش جهانی گذرنامه‌ها، مسیر هموارتر و عملی‌تری نسبت به سازمان همکاری شانگهای خواهد داشت.

شاخص توسعه سفر و گردشگری[۲]

شاخص توسعه سفر و گردشگری شاخصی است که توسط مجمع جهانی اقتصاد[۳]منتشر می‌شود و هدف آن سنجش میزان آمادگی و توانایی کشورها برای توسعه پایدار بخش سفر و گردشگری است. این شاخص در بازه‌ی ۱ تا ۷ محاسبه

۱- Henley & Partners

۲- Travel &Tourism Development Index/ **TTDI**

۳- World Economic Forum

می‌شود. ۱ ضعیف‌ترین شرایط و ۷ معرف بهترین شرایط برای سفر و گردشگری است. در نسخه ۲۰۲۴ این رتبه‌بندی، امتیاز ۱۱۹ کشور بررسی شده است.در جداول ۱۳ و ۱۴ موقعیت و رتبه اعضای سازمان همکاری شانگهای و بریکس بر اساس این شاخص ارائه شده است(World Economic Forum, 2024).

جدول ۱۳. شاخص توسعه سفر و گردشگری ۲۰۲۴ اعضای بریکس

کشور	امتیاز TTDI	رتبه جهانی
چین	٤,٩٤	۸
امارات متحده عربی	٤,٦٢	۱۸
اندونزی	٤,٤٦	۲۲
برزیل	٤,٤١	۲٦
هند	٤,٢٥	۳۹
عربستان سعودی	٤,٢٣	٤١
آفریقای جنوبی	۳,۹۸	٥٥
مصر	۳,۹٦	٦١
ایران	۳,۷۲	۷۳
روسیه	—	—
اتیوپی	—	—

منبع: (World Economic Forum, 2024: 11)

جدول ۱۴. شاخص توسعه سفر و گردشگری ۲۰۲۴ اعضای سازمان همکاری شانگهای

کشور	امتیاز TTDI	رتبه جهانی
چین	٤,٩٤	۸
هند	٤,٢٥	۳۹
قزاقستان	٤,۰۷	٥۲
ایران	۳,۷۲	۷۳
ازبکستان	۳,٦۸	۷۸
تاجیکستان	۳,٤۲	۹۹
پاکستان	۳,٤١	۱۰۱
قرقیزستان	۳,۳۸	۱۰۲
روسیه	—	—
بلاروس	—	—

منبع: (World Economic Forum, 2024: 11)

مقایسه جایگاه اعضای بریکس و سازمان همکاری شانگهای بر اساس نتایج شاخص توسعه سفر و گردشگری سال ۲۰۲۴ نشان می‌دهد که هر دو نهاد با پراکندگی رتبه‌ها مواجه‌اند، اما این پراکندگی در میان اعضای سازمان همکاری شانگهای شدیدتر است. رتبه اعضای این سازمان از مقادیر بسیار بالا مانند چین (۸) تا مقادیر پایین‌تر همچون قرقیزستان (۱۰۲) متغیر است، در حالی که اختلاف رتبه میان کشورهای عضو بریکس کمتر بوده و بیشتر در بازه‌ای میانه قرار دارند. این وضعیت بیانگر همگونی نسبی ظرفیت گردشگری در میان اعضای بریکس است. این همگونی همچنین معرف سطح آمادگی زیرساختی، سیاستی و نهادی بیشتر این گروه بوده و زمینه طراحی و اجرای نظام ویزای مشترک در آن را بیش از سازمان همکاری شانگهای فراهم می‌سازد.

جدول ۱۵. مقایسه همگونی تحرک سازمان همکاری شانگهای و بریکس

شاخص	سازمان همکاری شانگهای	بریکس	نتیجه کلی
گذرنامه هنلی	میانگین پاسپورت ضعیف‌تر اما همگنی بیشتر متوازن‌تر چون همه کشورها در محدوده پایین‌تر و نزدیک‌تر به هم هستند	میانگین پاسپورت قوی‌تر اما ناهمگنی بیشتر اختلاف شدید بین پاسپورت‌های خیلی قوی (امارات ۱۸۳، برزیل ۱۶۹) و خیلی ضعیف (ایران ۴۱، اتیوپی ۴۴) وجود دارد.	س.ه.شانگهای همگن‌تر از بریکس
گردشگری و سفر	ناهمگنی بیشتر اختلاف زیاد بین کشورهای پیشرفته‌تر و ضعیف‌تر	همگنی بیشتر وضعیت توسعه گردشگری بهتر	بریکس همگن‌تر از س.ه.شانگهای

منبع: نگارنده

جدول ۱۶. پیشران‌ها و پسران‌های طراحی ویزای شانگهای و بریکس

	پیشران‌ها	پسران‌ها
سازمان همکاری شانگهای	مجاورت جغرافیایی اعضا	وضعیت اقتصادی ضعیف تعدادی از اعضا
	پیشینه تاریخی و روابط فرهنگی	چالش‌های امنیتی، تروریسم، افراط‌طلبی، بنیادگرایی
	نزدیکی فرهنگی برخی کشورها (اشتراک فرهنگی، زبانی، دینی و ...)	ویزای ضعیف و ناهماهنگ (تعدادی از اعضا)
	دبیرخانه و ساختار نهادی متمرکز	نگرانی از بابت مهاجرت غیر قانونی
	تجربه لغو ویزا بین تعدادی از کشورهای عضو	زیرساخت‌های مرزی و دیجیتال ضعیف‌تر
		ماهیت سیاسی امنیتی سازمان
بریکس	ماهیت اقتصادی بریکس، توان اقتصادی بالاتر و منابع مالی بیشتر	پراکندگی کشورها و نبود مرز زمینی مشترک بین بعضی کشورها
	جذابیت تنوع و گوناگونی فرهنگ‌ها در امر گردشگری	تنوع فرهنگی که گاه مانع هماهنگی می‌شود
	برخورداری نسبی از فناوری‌های پیشرفته	تفاوت‌های زبانی و حقوقی گسترده
	زیرساخت‌های دیجیتال و مرزی پیشرفته‌تر	عدم وجود دبیرخانه و مقر دائمی
	ویزای قدرتمند برخی اعضا (مثل چین، امارات، برزیل)	

منبع: نگارنده

امکان‌سنجی ابتکار شانیکس

همان‌طور که اشاره شد، مقاله حاضر ابتکار «ویزای شانیکس» (ترکیبی از شانگهای و بریکس) را به‌عنوان یک سازوکار تلفیقی برای طراحی ویزای مشترک میان اعضای دو نهاد پیشنهاد می‌کند. برای اجرای عملی این طرح، پیشنهاد می‌شود که «شانیکس» به طور آزمایشی میان چهار کشور عضو مشترک گروه بریکس و سازمان همکاری شانگهای یعنی چین، روسیه، هند و ایران بررسی و اجرا شود. اگرچه از نظر سطح امنیت، توسعه اقتصادی و ساختار سیاسی میان این چهار کشور نیز تفاوت قابل‌توجهی وجود دارد، با این حال، این کشورها با برخورداری از پیوستگی جغرافیایی و عضویت هم‌زمان در دو نهاد مهم منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از ظرفیت اجرایی بالایی برای شروع این ابتکار برخوردار هستند. افزون بر این، همکاری‌های اقتصادی سه جانبه در قالب ابتکارهایی مانند کریدور شمال - جنوب (میان روسیه، ایران و هند) و دوجانبه در قالب کمربند و جاده (میان چین و روسیه، چین و ایران) موتور محرکه خوبی برای این راه‌اندازی ویزای مشترک خواهد بود. همچنین دولت‌گرایی نسبی و ساختارهای سیاسی متمرکز در چین، روسیه و ایران می‌تواند زمینه‌ساز تصمیم‌گیری سریع‌تر و هماهنگی نهادی مؤثرتر در اجرای این ابتکار باشد. روی هم رفته، اشتراک منافع ژئوپلیتیکی و اقتصادی میان این چهار کشور، امکان شکل‌گیری یک سازوکار تلفیقی ویزا را فراهم می‌سازد که در صورت موفقیت، قابلیت تعمیم به سایر اعضای دو نهاد را نیز خواهد داشت.

نتیجه‌گیری

نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که گروه بریکس، با برخورداری از همگونی نسبی در شاخص‌های اقتصادی، ساختارهای سیاسی و اعتبار گذرنامه‌ها و همچنین عملکرد مطلوب در شاخص توسعه سفر و گردشگری، از ظرفیت بالایی برای طراحی یک نظام ویزای مشترک برخوردار است. اعضای این گروه به‌ویژه از نظر حجم اقتصاد، گستره جمعیتی و زیرساخت‌های گردشگری، جایگاه قابل توجهی در سطح جهانی دارند که می‌تواند اجرای چنین ابتکاری را از منظر تقاضای گردشگری و ظرفیت جذب تسهیل نماید.

در مقابل، سازمان همکاری شانگهای با وجود ضعف نسبی در شاخص‌های اقتصادی و گذرنامه‌ای، از نظر تجربه عملی، همگونی فرهنگی، پیوستگی جغرافیایی و انسجام نهادی، از امکان بهتری برای اجرای ویزای مشترک منطقه‌ای برخوردار هستند. در واقع، تجربه تردد بدون روادید در میان اعضای این سازمان نسبت به بریکس بیشتر است. برای مثال، تردد بدون روادید میان روسیه و کشورهای آسیای مرکزی مانند قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان و ازبکستان از سال‌ها پیش برقرار بوده است. ایران و روسیه نیز به تازگی توافق لغو ویزای گردشگری (با شرایطی خاص) امضا کرده‌اند. ایران همچنین از سال ۲۰۱۹ ویزای ورود برای اتباع چین را لغو کرده است. افزون بر این، بلاروس نیز ویزای گردشگری برای ایرانیان را لغو کرده است. اخیراً چین نیز اعلام کرده که از سپتامبر ۲۰۲۵ سیستم معافیت ویزا برای شهروندان روسیه را اجرا خواهد کرد. بنابراین، این موارد بیانگر گسترش تدریجی شبکه‌های تسهیل تردد درون‌منطقه‌ای میان اعضای سازمان همکاری شانگهای است.

افزون بر این، از نظر فرهنگی نیز اعضای سازمان همکاری شانگهای از همگونی زبانی، دینی و تاریخی بیشتری برخوردار هستند. زبان روسی در بسیاری از کشورهای آسیای مرکزی رایج است. اسلام نیز به منزله دین غالب در ایران، پاکستان و آسیای مرکزی نقش پیونددهنده دارد. مهمتر از همه اینکه پیوستگی جغرافیایی میان اعضای سازمان همکاری شانگهای امکان طراحی کریدورهای زمینی گردشگری را فراهم می‌کند. در سطح نهادی نیز، سازمان همکاری شانگهای دارای دبیرخانه دائمی، نشست‌های منظم و سازوکارهای تصمیم‌گیری رسمی است که اجرای سیاست‌هایی مانند ویزای مشترک را تسهیل می‌نماید. این انسجام ساختاری، در کنار تجربه عملی و همگرایی فرهنگی، نشان می‌دهد که سازمان همکاری شانگهای با وجود ضعف نسبی در شاخص‌های کلان ارائه‌شده در این مطالعه، از ظرفیت مناسبی برای طراحی ویزای منطقه‌ای برخوردار است.

در مجموع، می‌توان گفت هر دو نهاد از ظرفیت‌های مکمل برای طراحی یک نظام ویزای مشترک برخوردارند. در این میان، اجرای پایلوت ابتکار «ویزای شانیکس» میان چهار کشور عضو مشترک یعنی چین، روسیه، هند و ایران می‌تواند نخستین گام در مسیر شکل‌گیری یک سازوکار تلفیقی باشد. هرچند رتبه ایران در بسیاری از شاخص‌های ارائه شده نسبت به سه کشور دیگر پایین‌تر است، اما موقعیت ژئوپلیتیکی آن به منزله پل ارتباطی منطقه‌ای می‌تواند نقش کلیدی در راه‌اندازی و موفقیت این ابتکار ایفا نماید. در نهایت، این طرح در صورت ایجاد زیرساخت‌های حقوقی،

امنیتی و دیجیتال مشترک، می‌تواند به افزایش تعاملات بین‌کشوری، رشد سفرهای چندمنظوره و تقویت همگرایی منطقه‌ای بیانجامد و در صورت موفقیت، قابلیت تعمیم به سایر اعضای هر دو نهاد را خواهد داشت.

لیست منابع فارسی

- کرامتی نیا، رقیه (۱۴۰۳)، سیاست روسیه در قبال چین؛ از انتخاب تا الزام(رساله دکتری)، دانشگاه تهران.

- کولایی، الهه، بهاره سازمند و ریحانه رضایی(۱۴۰۳)، مقدمه‌ای برمطالعات منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۲۶۸.

- گل آقایی، محمد مسعود و کاظم ذوقی بارانی (۱۴۰۲)، «ارزیابی همگرایی و واگرایی در نظریات روابط بین‌الملل»، پژوهشنامه فقه و حقوق نوین، ۶(۳۲)، ۱–۲۴.

İstanbul Türkçesi Kaynakları & English resources

- Маратова, Марина (2025), Новые возможности для путешествий: страны ШОС изучают упрощение виз, 04.01.2025, https://ulysmedia.kz/ulys-travel/44131

- Миронов Сергей (2024, March 25). Безвизовый режим: за и против. Mironov.ru.. Retrieved October 31, 2025, https://mironov.ru/14108410.

- BRICS (2025),About the BRICS,BRICS Secretariat. https://brics.br/en/about-the-brics.

- BRICS (2025, March 20), Digital nomadism and sustainable tourism are key highlights of the Cerrado Declaration. BRICS, https://brics.br/en/news/digital-nomadism-and-sustainable-tourism-are-key-highlights-of-the-cerrado-declaration.

- BRICS Tourism (n.d.), About us. BRICS Tourism.https://www.bricstourism.org/pages/about-us

- Cucović, A., Kryeziu, B & Berisha, A. (2023). The impact of visa liberalization on economic opportunities, living conditions and quality of life in Kosovo. International Journal of Sustainable Development and Planning ,18(12), 231–240. https://doi.org/10.18280/ijsdp.181231.

- Economist Intelligence Unit. (2024). Democracy Index 2024. Retrieved November 28, 2025, https://d1qqtien6gys07.cloudfront.net/wpcontent/uploads/2025/03/Democracy-INDEX-2024.pdf

- Gülzau, F., Mau, S., & Zaun, N. (2016). Regional mobility spaces? Visa waiver policies and regional integration. International Migration, 54(6), 164–180. https://doi.org/10.1111/imig.12286.

- Henley & Partners (2025), Henley Passport Index: Global ranking. Henley & Partners. https://www.henleyglobal.com/passport-index/ranking.
- Henley & Partners. (n.d.). Henley Passport Index. Henley & Partners. Retrieved November 28, 2025, https://www.henleyglobal.com/passport-index.
- Hernández i Sagrera, R.(2014).The impact of visa liberalisation in Eastern Partnership countries, Russia and Turkey on trans-border mobility (No.63).European Union Institute for Security Studies, https://cdn.ceps.eu/wp-content/ uploads/2014/
- Institute for Economics & Peace (2025), Global Peace Index 2025: Measuring peace in a complex world [PDF], Vision of Humanity, https://www.visionofhumanity.org/wp-content/ uploads/2025/06/ Global-web.pdf.
- Institute for Economics & Peace (2025), Global Peace Index 2025: Measuring peace in a complex world. Institute for Economics & Peace, https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/ 2025/06/GPI-2025-web.pdf.
- International Monetary Fund. (2025) Egypt, IMF Datamapper. https://www. imf.org/ external/ datamapper/profile/EGY.
-International Monetary Fund. (2025), Belarus, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/ datamapper/profile/BLR.
- International Monetary Fund. (2025), Brazil, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external / datamapper/profile/BRA.
- International Monetary Fund. (2025, *China*, IMF Datamapper. https://www.imf.org/ external/ datamapper/profile/CHN.
- International Monetary Fund. (2025), Indonesia, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/IDN.
- International Monetary Fund. (2025),Iran, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/IRN.
- International Monetary Fund. (2025), Kazakhstan, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/KAZ.
- International Monetary Fund. (2025), Kyrgyz Republic, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/KGZ.
- International Monetary Fund. (2025),Pakistan, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/PAK.
- International Monetary Fund. (2025), Russia, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/RUS.
- International Monetary Fund. (2025), Saudi Arabia, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/SAU.
- International Monetary Fund. (2025),South Africa, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/ZAF.
- International Monetary Fund. (2025), Tajikistan, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/TJK.
- International Monetary Fund. (2025), United Arab Emirates, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/ARE.
- International Monetary Fund. (2025), Uzbekistan, IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/UZB.
- International Monetary Fund. (2025). India. IMF Datamapper. https://www.imf.org/external/datamapper/profile/IND.

- International Organization for Migration. (2019). Visas in ACP countries: Key challenges and way forward. IOM Global Office Brussels, Retrieved https://globalofficebrussels.iom. int/sites/g/ files/tmzbdl2636/files/documents/2024-08/acp-eu-visas-in-acp-countries-1.pdf.

- Kutbitdinov, Yuriy (2025, September 3),Economic cooperation of SCO countries, Center for Economic Research and Reforms under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan, 2025, September 3, https://theasiatoday.org/essays/economic-cooperation-of-sco-countries.

- Mamedov, Ergün (2025). A Schengen model in Central Asia: A common visa and a common future. Ankara Center for Crisis and Policy Studies (ANKASAM),2/4/2025,https://www. ankasam. org/ anka-analizler/

- Matakovic, Hrvoje & Ivana Mataković (2019), The impact of crime on security in tourism. Security and Defence Quarterly, 24(4),5–18. https://doi.org/10.35467/sdq/115539.

- Olczak, Nicholas (2025), The Shanghai Cooperation Organization (SCO): An evolving platform that should not be overlooked,Shanghai Cooperation Organization, https:// eng. sectsco. org

- Scochina2025.org.cn (2025), China assumes the SCO rotating presidency for 2024 -2025. SCO China 2025, 2025, March 13https://www.scochina2025.org.cn/en/n3/2025/0313/c518821-20289204.html.

- Stuenkel, Oliver & Treadwell, Margot (2024),Why is Saudi Arabia hedging its BRICS invite? Carnegie Endowment for International Peace, November 21, https://carnegieendowment.org /emissary/2024/11/ .

- The New Indian Express (2025, October 7), Gulf's Schengen-style GCC visa to offer seamless travel across six nations soon, Retrieved October 31, 2025, https://www.newindianexpress.com

- VisaGuide. (n.d.). ASEAN Visa Waiver Program. VisaGuide.World. Retrieved October 31, 2025, https://visaguide.world/asia/asean.

- World Economic Forum. (2024). Travel & tourism development index 2024: Rebuilding for a sustainable and resilient future. Retrieved https://www3.weforum.org/docs/ WEF_Travel_and_ Tourism_Development_Index_2024.pdf.

- World Population Review (2025), Polity data series by country, World Population Review. https://worldpopulationreview.com/country-rankings/polity-data-series-by-country.

A Comparative Study on the Feasibility of a Common Innovative Visa for BRICS and the Shanghai Cooperation Organization

Roghaye Keramatinia[1]

Abstract

Recognizing the pivotal role of facilitating cross-border mobility in fostering regional integration، this study examines the feasibility of a common visa scheme for the BRICS group and the Shanghai Cooperation Organization (SCO). The central research question concerns the factors that facilitate or constrain the implementation of such an initiative. The theoretical framework is grounded in the principle of homophily within communication theory، with the hypothesis that greater homogeneity among member states increases the likelihood of reaching an agreement on a common visa. To this end، several key economic and political indicators، along with bilateral visa-waiver agreements، were examined using a comparative-quantitative approach. The findings reveal that the SCO، owing to its relative political homogeneity and geographical contiguity، demonstrates greater capacity for a common visa arrangement. BRICS، in turn، also possesses the necessary potential for such a scheme، benefiting from relative homogeneity in certain indicators. Ultimately، the paper introduces the pilot project "SHANICS" — a joint visa initiative for the common member states، namely China، India، Russia، and Iran — as a feasible and practical first step toward the eventual realization of a broader visa integration framework.

Keywords: BRICS، Shanghai Cooperation Organization، regional integration، development، visa liberalization، common visa.

[1]- PhD in Russian Studies, Faculty of World Studies, University of Tehran, Tehran, Iran
rkeramatinia@ut.ac.ir